

Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944–1953

Quellen zur Geschichte der Deutschen in Ungarn 1944–1953

város közseg Katonai parancsnok
3 számú
PARANCSA
A hadrakelt hadsereg

német származású munkaképes személyek
nek a közvetlen mögöttesterületen végzen-
dő közmunkára való mozgósításáról.

drakelt hadsereg 1944. december 22-i,
mögöttesterületen végzendő közmunkák
végzéséről és elvégzéséről szóló, 0060 szá-
mú parancsa értelmében elrendelem az összes
származású munkaképes személyek mozgósi-
tásáról.

Minden német származású munkaképes
mozgósítandó és jelentkezni tartozik:
17-től 45, nők 18-tól 30 éves korig.
A mozgósítottak gyülekező helye
városban községben van.

összes mozgósítottak 1944. december 22-én,
akor a gyülekező helyen kötelesek megie-

A mozgósítottak vigyének magukkal: meleg
ruhákat, 2 pár hordható állapotban levő lábbelit,
fehérneműt, ágyneműt és takarót, evőe-
s 15 napi élelmet. Az egész össz súlya ne
legyen több, mint 20 kg-ot fejenként.

BEFEHLE DER STAATSKOMMANDANTUR
DES ORTSKOMMANDANTUR
BETREFFS: Mobilisierung arbeitsfähiger Personen
deutscher Abstammung im rückwärtigen
Frontgebiet.

In Ausführung des Frontbefehls Nr. 0060 vom
22. Dezember 1944 erkläre ich die Mobilisierung al-
ler arbeitsfähigen Personen deutscher Abstammung
zur Organisation und Durchführung der Wie-
deraufbauarbeiten im rückwärtigen Frontgebiet.
1. Mobilisiert werden alle arbeitsfähigen Perso-
nen deutscher Abstammung: Männer im Alter von
17 bis 45 Jahre, Frauen von 18 bis 30 Jahre.
2. Der Sammelpunkt der Mobilisierten ist die
Stadt (das Dorf) _____ Alle Mobil-
sierten haben sich am _____ Dezember 1944 um
_____ Uhr auf dem Sammelpunkt einzufinden.
3. Die Mobilisierten haben mitzunehmen: war-
me Kleidung, je 2 Paar brauchbares Schuhwerk,
je 3 Wäschegarnituren, Bettzeug, Essgeschirr und
Nahrungsmittel für 15 Tage, insgesamt bis zu 200
Kg. pro Mann.
4. Die Ortsbehörden haben sicherzustellen,
dass sich alle Mobilisierten auf den S...

A második világháború végétől az 1950-es évek kezdetéig a magyarországi német kisebbség életében mélyreható változások következtek be. Ennek az időszaknak az eseményei – a jogfosztások, kisajátítások, kiutasítások, deportálások, belső telepítések – alapvető, maig ható fordulópontot jelentenek a magyarországi németek történelmében.

A 400 korabeli dokumentumot tartalmazó kötet átfogóan mutatja be a magyarországi németek helyzetét a korszak bel- és külpolitikai folyamatainak összefüggéseiben. A részletes bevezető tanulmánynak, a dokumentumok összefoglalói magyar és német nyelvű közzétételének, valamint a függeléknek köszönhetően a forrásgyűjtemény jól használható az oktatásban, ugyanakkor lehetőséget nyújt arra is, hogy segítségével a témával foglalkozó kutatók konkrét aspektusokat vizsgálhassanak, s újabb kérdésselvetésekkel ösztönözhessek a további kutatásokat.

Vom Ende des Zweiten Weltkriegs bis zum Beginn der 1950er Jahre traten im Leben der deutschen Minderheit in Ungarn tiefgreifende Veränderungen ein. Die Ereignisse in diesem Zeitraum – Entrechtung, Enteignung, Ausweisung, Deportation und Binnenumsiedlung – stellen eine grundlegende, bis in die Gegenwart nachwirkende Zäsur in der Geschichte der Ungarndeutschen dar.

Die Quellenedition enthält 400 ausgewählte Quellen, die die Lage der Ungarndeutschen im Kontext der innen- und außenpolitischen Prozesse der damaligen Zeit umfassend darstellen. Dank dem einleitenden Aufsatz und den vor den Dokumenten veröffentlichten zweisprachigen Resümees bzw. Anlagen ist die Quellensammlung ein Arbeitsmittel, mit dessen Hilfe bestimmte Aspekte und Fragestellungen bei künftigen Forschungen zielgerichtet und vertieft untersucht werden können.

Ára: 9500 Ft

ISBN 978-963-446-805-9

9 789634 468059

Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944–1953

Quellen zur Geschichte der Deutschen in Ungarn 1944–1953

Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944–1953

Quellen zur Geschichte der Deutschen in Ungarn 1944–1953

Név	kor	előző lakhely	Elhelyezi	községben	É.
Kuhla József	71	Nagymanyok	Dudveiler Pál	Nagymanyok	7
Leicht Ferenc	67	"	Hucker Adámné	"	"
Prézer Antálné	64	"	Leis Ferencné	"	"
Zimmermann András	65	"	Linda Gyuláné	"	20
Vogl Vilmosné	74	"	Bojás Antal	"	5 éy.
Gungl Györgyné	35	"	Link Mátyásné	"	"
Gungl Károly	5	"	"	"	"
Schein Ferenc	63	Nagymanyok	Schein Jánosné	Nagymanyok 78	"
Zimmermanns András	69	"	Linda Gyuláné	"	"
Lovasi Mária	3	"	Brandt Henrikné	"	"
Lovasi Konrádné	38	"	"	"	"
Bauman Jánosné	41	"	"	"	"
Vogl Vilmos	77	"	"	"	"
Glöckler Mátyás	54	"	"	"	"
Pukli Mátyás	73	"	"	"	"
Wagner Józsefné	33	"	"	"	"
Schaub János	65	"	"	"	"
Henger Péterné	67	"	"	"	"
Schwarz Katalin	42	"	"	"	"
Wurst Borbála	26	"	"	"	"
Müller Adámné	35	"	"	"	"
Lovasi Béla	14	"	"	"	"
Müller Anna	13	"	"	"	"
Müller Margit	15	"	"	"	"
Müller Mária	16	"	"	"	"

PARANCSA
 Katonai parancsnok
 1944. december 26. számú
 A hadrakelt hadsereg 1944. december 22-i, a közvetlen mögöttesterületen végzendő közmunkák megszervezéséről és elvégzéséről szóló, 0060 számú parancsa értelmében elrendelem az összes német származású munkaképes személyek mozgósítását.
 1. Minden német származású munkaképes személy mozgósítandó és jelentkezni tartozik: férfiak 17-től 45, nők 18-tól 30 éves korig.
 2. A mozgósítottak gyülekező helye [hely] városban [hely] községben van.
 Az összes mozgósítottak 1944. december 26-án, 12 órakor a gyülekező helyen kötelesek megjelenni.
 3. A mozgósítottak vigyenek magukkal: meleg felső ruhát, 2 pár hordható állapotban levő lábbelit, 3 rend fehérneműt, ágyneműt és takarót, evőeszközöt és 15 napi élelmet. Az egész össz sulya ne [súly] kg-ot fejejenként.
 4. Die Ortsbehörden haben sicherzustellen, dass sich alle Mobilisierten auf den S...

BEFEHLE DER STAATSKOMMANDANTUR
 1944. Dezember 22.
 BETREFFS: Mobilisierung arbeitsfähiger Personen deutscher Abstammung zur Rückwärtsarbeiten der Frontgebiete.
 In Ausführung des Frontbefehls Nr. 0060 vom 22. Dezember 1944 erkläre ich die Mobilisierung aller arbeitsfähigen Personen deutscher Abstammung zur Organisation und Durchführung der Wiederaufbauarbeiten im rückwärtigen Frontgebiet.
 1. Mobilisiert werden alle arbeitsfähigen Personen deutscher Abstammung: Männer im Alter von 17 bis 45, Jahre, Frauen von 18 bis 30 Jahre.
 2. Der Sammelpunkt der Mobilisierten ist die Stadt (das Dorf) [Ort] am 26. Dezember 1944 um [Uhr] Uhr auf dem Sammelpunkt einzufinden.
 3. Die Mobilisierten haben mitzunehmen: warme Kleidung, je 2 Paar brauchbares Schuhwerk, je 3 Wäschegarnituren, Bettzeug, Essgeschirr und Nahrungsmittel für 15 Tage, insgesamt bis zu 200 Kg. pro Mann.
 4. Die Ortsbehörden haben sicherzustellen, dass sich alle Mobilisierten auf den S...

**Dokumentumok
a magyarországi németek
történetéhez
1944–1953**

A dokumentumkötetet szerkesztette:
Tóth Ágnes

**Quellen zur Geschichte
der Deutschen in Ungarn
1944–1953**

Herausgegeben von
Ágnes Tóth

Argumentum

A kötet megjelenését támogatta:

a NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

a DUNAI SVÁBOK TÖRTÉNETI ÉS FÖLDRAJZI INTÉZETE

a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZETE

a PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM NÉMET TÖRTÉNELEM ÉS KULTÚRA
DÉLKELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN ALAPÍTVÁNYI TANSZÉKE

a MAGYARORSZÁGI NÉMETEK ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZATA

a NÉMETORSZÁGI SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG
SZÖVETSÉGI BELÜGYI, ÉPÍTÉSÜGYI ÉS HONÜGYI MINISZTERIUMA

Gefördert durch:

Bundesministerium
des Innern, für Bau
und Heimat

aufgrund eines Beschlusses
des Deutschen Bundestages

A projekt vezetői:
MATHIAS BEER és TÓTH ÁGNES

Projektleitung und Konzeption:
MATHIAS BEER und ÁGNES TÓTH

A dokumentumokat válogatta
és a bevezető tanulmányt írta:
TÓTH ÁGNES

Auswahl der Dokumente und
Abfassung der historischen Einleitung:
ÁGNES TÓTH

A jegyzeteket készítette:
APRÓ ERZSÉBET,
KŐFALVI TAMÁS,
KŐFALVINÉ ÓNODI MÁRTA,
TÓTH ÁGNES

Erstellung des Anmerkungsapparats:
ERZSÉBET APRÓ,
TAMÁS KŐFALVI,
MÁRTA KŐFALVINÉ ÓNODI,
ÁGNES TÓTH

A válogatott bibliográfiát
összeállította:
MÁRKUS BEÁTA

Zusammenstellung der
ausgewählte Bibliographie:
BEÁTA MÁRKUS

A mutatókat készítette:
TÓTH MAGDALÉNA

Erstellung der Register:
MAGDALÉNA TÓTH

Fordította:
ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER

Übersetzung aus dem Ungarischen:
ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER

A fordítást lektorálta:
DIETER UESSELER

Muttersprachliche Lektor:
DIETER UESSELER

© Tóth Ágnes, 2018

© Tóth Ágnes, 2018

Heinek Ottó emlékére / Zur Erinnerung an Otto Heinek

Tartalom / Inhalt

Előszó	1
A kutatás állása, a forrásválogatás és a szerkesztés elvei	5
<i>A kutatás állása</i>	5
<i>Téma – levéltárak – források kiválasztása</i>	12
<i>Szerkesztési elvek</i>	14
Politikai hatalom – németek – többségi társadalom	19
<i>Jóvátételi közmunkára hurcolás</i>	19
<i>A kollektív bűnösség elvének elfogadása</i>	27
<i>A kitelepítés végrehajtása</i>	36
<i>Visszaszököttek</i>	42
<i>Társadalmi integráció – felemás módon (1950–1953)</i>	44
Einführung	49
Forschungsstand, Quellenauswahl und editorische Grundsätze	53
<i>Stand der Forschung</i>	53
<i>Thema – Archive – Quellenauswahl</i>	61
<i>Editorische Grundsätze</i>	63
Politische Macht – Deutsche – Mehrheitsgesellschaft	69
<i>Verschleppung zu Reparationsarbeiten</i>	69
<i>Die Akzeptanz des Prinzips der Kollektivschuld</i>	79
<i>Die Vertreibung</i>	90
<i>Heimkehrer</i>	97
<i>Gesellschaftliche Integration – auf halbherzige Weise (1950–1953)</i>	99
Dokumentumok / Quellen	105

Függelék / Anhang

Felhasznált irodalom és válogatott bibliográfia

/ Verzeichnis der verwendeten Literatur und Auswahlbibliografie	1239
<i>Sajtóforrások</i>	
/ <i>Pressequellen</i>	1239
<i>Törvények, rendeletek, hivatalos közlönyök</i>	
/ <i>Gesetze, Verordnungen und Amtsblätter</i>	1239
<i>Internetes hivatkozások</i>	
/ <i>Internetlinks</i>	1240
<i>Szakirodalom</i>	
/ <i>Fachliteratur</i>	1249
Levéltári források jegyzéke	1273
Verzeichnis der Archivquellen	1283
Rövidítések	
/ Abkürzungen	1293
Személynevek mutatója	
/ Namensregister	1301
Helységnevek mutatója	
/ Ortsnamensregister	1322
Dokumentumok mutatója	
/ Quellenverzeichnis	1339

Előszó

A második világháború végétől az 1950-es évek kezdetéig terjedő néhány évben a magyarországi német kisebbség életében mélyreható változások következtek be. Ennek az időszaknak az eseményei – jogfosztás, kisajátítás, kiutasítás, deportálás, belső telepítés – alapvető, máig ható fordulópontot jelentenek a magyarországi németek történelmében. A háború végén az országban kerekén 500.000 német kisebbséghez tartozó személy élt. Az 1945. augusztusi potsdami egyezmény XIII. cikkelye alapján Magyarország a német kisebbségnek mintegy a felét kiutasította. Többségüket Németországnak a nyugati nagyhatalmak által megszállt övezeteibe, míg 50.000 személyt a szovjetek által megszállt területekre telepített. A háború utáni első évtized történései nemcsak a német kisebbség sorsára nyomták rá a bélyegüket, hanem Magyarország legújabb kori történelmének is olyan sajátosságokat kölcsönöztek, melyek révén a magyarországi német kisebbség történelme különbözik a többi kelet-közép-európai állam német kisebbségeinek történelmétől.

E két fontos indok miatt döntött úgy a tübingeni Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde (IdGL) és a budapesti MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete (MTA TK KI), hogy ezt a magyarországi németek és Magyarország történelmében egyaránt meghatározó szerepet játszó évtizedet állítja közös projektjének fókuszába, és egy forrásgyűjteményt állít össze az időszak bemutatására. Az együttműködő partnerek a projektben a kisebbségek és a migráció 20. századi történetének kutatása terén korábban szerzett tapasztalataikra és eredményeikre építettek. A forráskiadás tárgyára való tekintettel a szerkesztők úgy döntöttek, hogy a kiadvány magyar- és német nyelvű szövegeit mindkét nyelven megjelentetik, s hogy a dokumentumokat német nyelvű összefoglalóval látják el.

A Mathias Beer és Tóth Ágnes által vezetett projekt célja az volt, hogy egy eddig kiadatlan dokumentumokból álló forráskiadvány jelenjen meg a magyarországi németek 1944 és 1953 közötti történetére vonatkozóan. Tehát a mű az utolsó háborús év mélyrehatóan bizonyuló változásaitól a német kisebbség jogi rehabilitációjáig terjedő időszak forrásait gyűjti össze.

A kiadás négy fontos elvárásnak kíván eleget tenni: a vonatkozó kutatások számára eredeti forrásokat kíván biztosítani, a kisebbség történelmével foglalkozó új kutatásokra szeretne ösztönözni, meg akarja teremteni a kelet-közép-európai német kisebbségek történelme összehasonlító vizsgálatának alapját, valamint meg kívánja könnyíteni a magyarországi és Magyarországról származó németek történelmével foglalkozó forrásokhoz való hozzáférést az érdeklődő közvélemény számára.

Így az együttműködésben megvalósuló projekt eredményei jelentősen hozzájárulhatnak a kisebbség- és migrációtörténet terén végzett alap kutatásokhoz.

A magyarországi németek történelmének világháborút követő első évtizede nem számít érintetlen kutatási területnek. E szerteágazó témakörben tudományos publikációk sora – forráskiadás, monográfia, tanulmánykötet –, valamint visszaemlékezések és népszerűsítő kiadványok jelentek meg a második világháborút követő évtizedekben. A munkákat mind a publikációk száma, mind a hangsúlyok tekintetében befolyásolták a hidegháború, majd azt követően a vasfüggöny 1989/90-es leomlása által meghatározott politikai keretfeltételek. Ez azzal a következménnyel járt, hogy Magyarországon és Nyugat-Európában, különösen Nyugat-Németországban különböztek a kutatás intenzitásának fázisai, s az események megítélése és értelmezése is gyakran ellentmondott egymásnak. Ezenkívül az is jellemző volt, hogy a kutatók túlnyomórészt a politikatörténetre koncentráltak, s a magyarországi német kisebbség történelmének csupán néhány aspektusára fordítottak figyelmet. Befolyásolta a kutatásokat az is, hogy a magyarországi németek történelmének vizsgált periódusára vonatkozó releváns források csak az 1989/90-es rendszerváltást követően váltak hozzáférhetővé.

Ennek figyelembevételével dolgozták ki az együttműködő partnerek a két kötetre tervezett forráskiadás koncepcióját. A magyarországi, németországi és más országokban található levéltári források átfogó és szisztematikus feltárása képezi a kiadvány alapját.

A dokumentumok kiválasztásában a szerkesztőket az a törekvés vezette, hogy a háború utáni európai folyamatok kontextusába ágyazva lehetőség szerint széles áttekintést nyújtsanak a magyarországi német kisebbségnek a második világháború végétől az 1950-es évek elejéig terjedő történelméhez kapcsolódóan. Ebben a folyamatban a (kényszer)migrációk szerepe rendkívül hangsúlyos, függetlenül attól, hogy menekülésről, deportálásról vagy kiutasításról van-e szó. A dokumentumközlés, eltérően az eddigi hasonló tematikájú projektektől, így például az évezred kezdetén publikált, az Odera–Neissétől keletre élő németekkel foglalkozó forrásgyűjteménytől, egyaránt figyelmet fordít a vizsgált időszak magyarországi folyamataira, valamint azoknak a magyarországi németeknek a történetére, akik elhagyták, vagy akiknek el kellett hagyniuk hazájukat, s többségükben a két német állam valamelyikében telepedtek le. A kiadás tehát – összhangban a kisebbségkutatás és a történeti migrációkutatás aktuális állásával – olyan átfogó szemléletre törekszik, amely a migrációs folyamatok mindhárom ideáltipikus fázisát vizsgálja, és transznacionális keretben gondolkodik. Függelékének köszönhetően a forrásgyűjtemény olyan munkaeszköz, amellyel a jövőbeni kutatás célirányosan, elmélyülten vizsgálhat konkrét aspektusokat és kérdésfelvetéseket.

Az elkészült kötetben a kutatás magyarországi részeredményeit tesszük közzé. A forrásgyűjtemény a Kisebbségkutató Intézetben, Budapesten készült a projekt koncepciója, a kiadás kidolgozott elvei, valamint az együttműködő partnerek lépésről lépésre meghozott döntései alapján. A csaknem 400 kiválasztott forrás átfogóan mutatja be a magyarországi németek helyzetét a korszak bel- és külpo-

litikai folyamatainak kontextusában, kezdve a második világháború utolsó szakaszától, a meneküléstől, a kényszermunkára való elhurcolástól (malenkij robot), az internálástól és kiutasítástól a hadifogságból való visszatérése, valamint a kiutasítottak egy részének Magyarországra való visszaszökésén át egészen az állampolgári jogegyenlőség visszaszerzéséig. Az előszó után részletesen bemutatjuk a fő témaköröket, a források kiválasztásának módját és a kötetek szerkesztési elveit. Ezt követik maguk a dokumentumok kronologikus rendben, előttük egy-egy német nyelvű összefoglalóval. A forrásgyűjteményt irodalomjegyzék, valamint három mutató zárja.

A levéltári források feltárásában és a kiadvány előkészítő munkálataiban sok kolléga és kolléganő szakértelmére volt szükségünk, akiknek hálával tartozunk rendkívül hasznos munkájukért. Szakmai támogatásuk jelentősen hozzájárult a könyv megszületéséhez. Köszönetet mondunk a Magyar Nemzeti Levéltár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, a Párttörténeti Intézet Levéltára, valamint egy sor egyházi levéltár munkatársainak. Apró Erzsébet, Kőfalvi Tamás és Kőfalviné Ónodi Márta nélkülözhetetlen segítséget jelentettek. Ők készítették az összefoglalókat, gyűjtötték össze a forrásokhoz szükséges információkat. Márkus Beátát a válogatott bibliográfia összeállításáért, Andreas Schmidt-Schweizert a német fordításért, míg Dieter Uesselert az anyanyelvi lektorálásért illeti köszönet.

Mindezekhez járul még az a nem anyagi és pénzügyi támogatás, amelyben a projekt részesült. A Baden-Württemberg–Magyarország Vegyes Kormánybizottság azzal volt segítségünkre, hogy a forráskiadást támogatásra méltónak ítélte. A projekt a partnerek saját anyagi és személyes erőforrásai mellett a Német Belügyminisztérium, a magyar Nemzeti Kulturális Alap, a Pécsi Tudományegyetem Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszéke, valamint a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata anyagi támogatására is támaszkodhatott. Ezeket az intézményeket külön köszönet illeti. Segítségünkkel sikerült a projektet megvalósítani és a kiadvánnyal az első eredményeket felmutatni. A forrásgyűjtemény fontos hozzájárulás a kelet-közép-európai német kisebbségek, konkrétan pedig a magyarországi, valamint a Magyarországról kitelepített németek történelmének kutatásához.

Budapest–Tübingen, 2018. december.

Mathias Beer, Tóth Ágnes

Dokumentumok / Quellen

1.

- (1) **A Völgységi járás főszolgabírójának²⁴¹ jelentése Schultheisz Rezső²⁴² vármegyei főjegyzőnek²⁴³ a bonyhádi helyzetről**
- (2) Bonyhád²⁴⁴ (Tolna vármegye, Magyarország), 1944. december 18.
- (3) Kétoldalas gépelt irat, aláírással hitelesített, iktatószám nélküli másodpéldány.
- (4) MNL TML IV. 404. b.) 10/II.-19463/alisp./1944.
- (5) *A Völgységi járás főszolgabírója jelenti a vármegyei főjegyzőnek a bonyhádi helyzetről, hogy az orosz csapatok megérkezése után tőlük kapott megbízást a járási ügyek intézésére, mivel a főszolgabíró és a főjegyző elmenekült. A járás összes községi jegyzője és körjegyzője a helyükön vannak, velük a megbízhatatlan telefonhálózat miatt küldöncökkel tartják a kapcsolatot. Orosz parancs alapján a kért eszközöket és tárgyakat (pl. rádiót, fegyvereket, töröket, fényképezőgépeket, autókat, motorkerékpárokat, reflektorokat) beszedette. Ismerteti a felszámolás alatt álló kórház ellátási gondjait, ahonnan a szállítható betegeket Szekszárdra és Bajára vitték. A hivatalnokok egy része a helyén maradt, a hivatalok elhelyezése az orosz igények miatt megváltozott.*

- (1) **Bericht des Oberstuhlrichters des Bezirks Völgység an Rezső Schultheisz, Obernotar des Komitats, über die Situation in Bonyhád**
- (2) Bonyhád (Komitat Tolna, Ungarn), 18. Dezember 1944
- (3) Zweiseitige maschinengeschriebene Akte, durch Unterschrift beglaubigte Zweitschrift ohne Aktenzeichen.
- (4) MNL TML IV. 404. b.) 10/II.-19463/alisp./1944.

²⁴¹ Dr. Szelényi Károly főszolgabíró helyett, a vármegyei irodatiszt. A vármegyei törvényhatóság külső, a járás vezető tisztviselője. Összefogta és irányította a járás területén folyó közigazgatási munkát, ellenőrizte és felügyelte a hatósága alá tartozó községeket. Legfontosabb feladata az igazgatás mellett a járás közrendjének, politikai légkörének biztosítása. – *A magyar állam szervei 1944–1950*. I. kötet A–M. (Szerk. Vörös Károly et al.) Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. 317–318.

²⁴² Schultheisz Rezső főjegyző a tisztséget 1944 januárjában és decemberében is betölti, 1945 októberében nyugdíjazták. – *Magyarország tisztí név- és címtára*. Budapest, 1944. 51. évfolyam. Szerk. és kiad. a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 102.; MNL TML IV. 404. b. 20/-19475/alisp.1944. dec. 25.; Puskás Attila: Történelmi fordulat Tolna megyében 1944–1945-ben. 288. In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből IV.* (Szerk. Puskás Attila.) Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 1972. 55–333.

²⁴³ A vármegyének második, az alispán után következő, központi tisztviselője, bizonyos esetekben az alispán helyettese. – Lásd még: A Pallas nagy lexikona <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/038/pc003801.html#10> (Letöltés: 2018. szept. 11.)

²⁴⁴ Bonyhád (Bonhard), város, Tolna megye, a Bonyhádi járás székhelye. Lak.: 13.630 (11.913 magy., 2038 ném., 365 cig.).

(5) *Der Oberstuhlrichter des Bezirks Völgység berichtet dem Obernotar des Komitats über die Situation in Bonyhád. Nach dem Eintreffen der russischen Truppen habe er von ihnen den Auftrag erhalten, die Angelegenheiten des Bezirks zu erledigen, da der Oberstuhlrichter und der Obernotar geflohen seien. Die Notare und Kreisnotare des Bezirks befänden sich an ihren Plätzen, aufgrund des unzuverlässigen Telefonnetzes halte er durch Boten Kontakt zu ihnen. Auf der Grundlage eines russischen Befehls habe er die verlangten Geräte und Gegenstände (z. B. Radios, Waffen, Brecheisen, Fotoapparate, Autos, Motorräder, Reflektoren) einziehen lassen. Er berichtet über die Versorgungsprobleme des sich in Auflösung befindenden Krankenhauses, aus dem die transportfähigen Kranken nach Szekszárd und Baja gebracht worden seien. Ein Teil der Beamten sei auf ihren Posten geblieben, die Platzierung der Beamten sei aufgrund russischen Forderungen verändert worden.*

(6)

A szekszárdi lovasküldöncöt [sic!] felhasználok arra, hogy a bonyhádi helyzetről jelentést küldjek Főjegyző Úrhoz.

Az orosz csapatok bevonulása előtt dr. Szelényi Károly főszolgabíró úr, valamint dr. Bakán András szolgabíró úr Bonyhádot elhagyták.

Bonyhád községben egy 20 tagú bizottság²⁴⁵ alakult, mely felvette az érintkezést az orosz katonasággal, és a helyi ügyeket intézte. Ezen bizottságnak alulírott is tagja lettem, és a járási ügyek referense lettem. Ezen minőségemben többször hívtak az orosz parancsnokságra az orosz intézkedések átvétele végett.

A helybeli orosz parancsnok²⁴⁶ elrendelte, hogy az összes és főleg élelmiszerkereskedések nyissanak ki, a hivatalok, iskolák kezdjék meg működésüket, a kisiparosok, gyárak dolgozzanak stb.

Én az orosz parancsnokság vezetőjének, Babin kapitány parancsnoknak bejelentettem, hogy hivatalunk vezetője és szolgabírája eltávozott. Erre ő engem bízott meg a járási ügyek vezetésével, amit én a kényszerhelyzetben az átmeneti időre vállaltam, mindaddig, amíg felettes hatóságunk a hivatal vezetéséről másképpen tud gondoskodni. Bonyhád községben Erményi János segédjegyzőt bízták meg a községi ügyek vezetésével, aki Hargittay Károly főjegyző betegszabadsága alatt is vezette a községi irodát. A járás összes községi és körjegyzői helyükön vannak.

Hivatali ténykedésünk egyelőre abban merül ki, hogy továbbítjuk az orosz parancsnokság rendelkezéseit a községekhez, ami igen nehéz dolog, mert a telefonhálózat csak Aparhnt²⁴⁷ [sic!], Izmény²⁴⁸, és Lengyel²⁴⁹ felé használható, a járás

²⁴⁵ Valószínűleg a Nemzeti Bizottság megalakulására való utalás.

²⁴⁶ A helybeli orosz parancsnok: Babin kapitány.

²⁴⁷ Javított betű, hibás név, helyesen: Aparhant (Aprehant), község, Tolna megye, Bonyhádi járás. Lak.: 1055 (964 magy., 111 ném., 32 cig.).

²⁴⁸ Izmény (Ismi), község, Tolna megye, Bonyhádi járás. Lak.: 490 (479 magy., 12 cig., 9 ném.).

²⁴⁹ Lengyel (Lendl), község, Tolna megye, Bonyhádi járás. Lak.: 594 (453 magy., 86 ném., 38 cig.).

többi községeivel²⁵⁰ távbeszélő útján érintkezni nem lehet, mert sok helyütt vonalszakadás, oszlopok kidöntése ezt lehetetlenné teszi.

Úgy intézkedtem, hogy a községekből minden szerdán és szombaton küldőcöt küldenek hivatalunkba a rendeletek széjjel vitele végett.

Orosz parancsra beszédtem az összes rádiót, fegyvereket, töröket, fényképezőgépeket, autókat, motorkerékpárokat, reflektorokat stb.

Itt Bonyhádön két orosz kórház volt, ezekből az elszállítható betegeket elvitték Szekszárdra²⁵¹ és Bajára²⁵². Most csak a súlyos betegek vannak itt, beszélük, ha ezek meghaltak vagy felgyógyultak, megszűnik a kórház. Legnagyobb gondot okozott ezen kórház élelmezése, mert nincsen lófogat, és az élelmiszercikkek nem tudjuk, csak a legnagyobb nehézségek árán behozni Bonyhádra. Most azonban ökrös fogatokkal hozzák be a tejet, s egyéb tejtermékeket. A mai nappal adtak egy teherautót is, így helyi viszonylatban talán tudunk egy kicsit mozogni.

Benedek tisztiorvos úr is elvitte innen családját, úgyhogy a hivatalból tisztelettel alulírott irodatiszt, Megyeri Mária kezelő, Lützenburger József díjnok és Haág Éva kíséretével, id. Békési József maradtunk itt. Ugyancsak itt van vitéz Tarcsay Imre gazd.[asági] felügyelő úr, akivel együtt minden fontosabb ügyet megbeszélve intézünk el. Igen értékes segítségemre van, mert a teendőink úgysis főleg gazdasági természetűek. Ugyancsak itt van dr. Csörsz Aladár főállatorvos is.

Dr. Szelényi főszolgabíró úr lakásberendezésének nagy részét a helybeli orosz parancsnok elszállíttatta a parancsnokság épületébe, saját használatára. Azonban megígérte, hogy távozásukkor mindent itt hagynak, úgyhogy nem fog károsodni.

Kérem ezen irodatiszti minőségemben tett jelentésemet elfogadni. Egyúttal kérem, hogy amint lehetséges, a hivatal vezetésére alkalmas egyént kiküldeni szíveskedjék.

Tudomásunk szerint a bonyhádi kiűrtett egyéneket valahol Tamási²⁵³ környékén érték utol az orosz csapatok. Ha az irodaberendezésünk netán szintén ott maradt volna, úgy tisztelettel kérem, hogy amint Tamásival érintkezni tud Főjegyző Úr, szíveskedjék intézkedni ezeknek megőrzése felől. A főszolgabírói lakásba az orosz parancsnok betelepítette a bonyhádi adóhivatalt és adóhivatali főnököt családjával, mert az adóhivatal épületét az orosz parancsnokság vette igénybe.

Főszolgabíró távollétében:

Dr. Pirkner Miklós²⁵⁴
vm. irodatiszt

²⁵⁰ Községeiben szó helyett: utólag, kézírással, tollal javított szó.

²⁵¹ Szekszárd (Sexard, Seksard), város (megyeszékhely, megyei jogú város), Tolna megye és a Szekszárdi járás székhelye. Lak.: 34.296 (29.058 magy., 1569 ném., 698 cig.).

²⁵² Baja (Frankenstadt), város, Bács-Kiskun megye, a Bajai járás székhelye. Lak.: 36.267 (30.229 magy., 1566 ném., 764 hv.).

²⁵³ Tamási (Tamaschi), város, Tolna megye, a Tamási járás székhelye. Lak.: 8349 (7021 magy., 272 ném., 317 cig.).

²⁵⁴ Ő volt a Völgységi járási ügyek referense.

2.

(1) **Senye Sándor²⁵⁵ polgármester²⁵⁶ átírata Regős²⁵⁷ főszolgabírónak helyben, hogy küldjön embereket a falvakba 3000 fő összegyűjtésére**

(2) Szekszárd (Tolna vármegye, Magyarország), 1944. december 25.

(3) Egyoldalal gépelt irat, aláírással hitelesített másodpéldány.

(4) MNL TML IV. 404. b. 20/19475-1944.

(5) *Szekszárd város polgármestere a Szekszárdi járás főszolgabírójától meghatalmazottjának és öt főnek a kiküldését kéri Dunapentelére, hogy egy orosz tiszttel vezetésével 3000 főt gyűjtsenek össze.*

(1) **Transkript von Bürgermeister Sándor Senye an den Oberstuhlrichter Regős an Ort und Stelle, er solle Männer zur Sammlung von 3000 Personen in die Dörfer schicken**

(2) Szekszárd (Komitat Tolna, Ungarn), 25. Dezember 1944

(3) Einseitige maschinengeschriebene Akte, durch Unterschrift beglaubigte Zweitschrift.

(4) MNL TML IV. 404. b. 20/19475-1944.

(5) *Der Bürgermeister der Stadt Szekszárd ersucht den Oberstuhlrichter des Bezirks Szekszárd darum, einen Beauftragten und fünf Personen zu entsenden, damit unter Führung eines russischen Offiziers 3000 Personen in Dunapentele zusammengesammelt werden.*

(6)

Kérem kiküldeni meghatalmazottját és 5 embert (akik már itt készen állnak a városházán), erre a célra,²⁵⁸ hogy az itt lévő orosz tiszttel elmenjenek autón a közeli

²⁵⁵ Senye Sándor, 1944. dec. 13-tól Szekszárd polgármestere, majd 1945 tavaszától Tolna vármegye alispánja. – Puskás, 1972. 270.; Kaczián János: Szekszárd művelődés- és sporttörténete 1918–1944 között. 224. In: *Szekszárd város történeti monográfiája 2.* (Szerk. Dobos Gyula.) [Szekszárd]. [Szekszárd Város Önkormányzata], [1996]. 201–246.; Bihari Ottó: Tolna megye közigazgatása 1945–49 között (Vázlat egy korszak közigazgatása fejlődésének irányairól.) 466. In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből 5.* (Szerk. K. Balog János.) Szekszárd, Tolna Megyei Tanács Levéltára, 1974. 459–476.

²⁵⁶ A város vezetője, a város tisztviselőinek, alkalmazottainak főnöke, a városi képviselő-testület közgyűlésének elnöke. – *A magyar állam szervei, 1944–1950.* 1–2. kötet (Szerk. Vörös Károly et al.) Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. 2. 568–569.

²⁵⁷ Regős István, a Szekszárdi járás főszolgabírója. – Tiszti név- és címtár, 1944. 102.

²⁵⁸ A környező falvak munkaképes lakosságát 15 évestől 50 éves korig hatnapos dunapentelei hídépítő munkára kell mozgósítani. A polgármester mozgósításra felszólító levele, átírva tartalmazza Davidov kapitány ugyanezen a napon írt parancsát is, melyben elrendeli a polgármesternek a mozgósítást.